

Zorg voor hulpbehoevende ouders

Maarten Alders en Ingrid Esveldt¹⁾

Door de toenemende vergrijzing zal het aantal zorgbehoevende ouderen toenemen. Een deel van de zorg wordt verleend door de kinderen. Dit artikel onderzoekt in welke mate volwassenen hulpbehoevende (schoon)ouders hebben en hoeveel zorg ze geven aan deze (schoon)ouders. Van de totale groep personen van 25 jaar en ouder heeft een kwart geen ouders of schoonouders meer. Van de personen die nog in leven zijnde (schoon)ouders hebben, heeft een derde een of meer (schoon)ouders die op enige wijze hulpbehoevend zijn. Een kwart van de 25-plussers biedt daadwerkelijk hulp, ongeacht de hulpbehoevendheid van de (schoon)ouders. Kinderen blijken minder hulp te verlenen naarmate de reisafstand tussen hen en de ouders toeneemt.

Zorg voor de ouders in een vergrijzende samenleving

In een vergrijzende samenleving neemt de zorgbehoefte toe. Het proces van vergrijzing zal naar verwachting leiden tot een groeiend aantal hulpbehoevende ouderen, en dus tot een groeiende vraag naar zorg. Vooral het snel stijgende aantal hoogbejaarden zal daartoe bijdragen (Alders, 2003). Omdat verwacht mag worden dat steeds meer mensen langer gezond zullen blijven (RMO en RVZ, 1999) en de zorg in toenemende mate wordt geprofessionaliseerd (Van Doorne-Huiskes et al., 2002) zal de vraag naar informele zorg wel enigszins worden afgeremd.

Om te kunnen voorzien in deze toenemende behoefte zal het zorgaanbod moeten groeien, bijvoorbeeld door meer mantelzorg of thuiszorg. Een groot deel van de huidige mantelzorg voor ouderen wordt door de eigen kinderen verleend. De vraag is of dit in de toekomst ook nog zo zal zijn. De toekomstige ouderen zullen immers gemiddeld minder kinderen hebben, waardoor de zorglast per kind zwaarder wordt. Bovendien stichten deze potentiële verzorgers zelf op steeds hogere leeftijd hun eigen gezin. Het gevolg kan zijn dat zij in toenemende mate hulpbehoevende ouders hebben, terwijl hun kinderen zich nog in de jonge, afhankelijke levensfase bevinden. Ouders met jonge kinderen hebben hierdoor meer kans op een dubbele zorgtaak.

Over de verzorging van ouderen door hun eigen kinderen en hoe zij die verzorging ervaren is verder weinig bekend. Dit artikel gaat in op de vraag in hoeverre volwassenen nog in leven zijnde ouders en schoonouders hebben, in welke mate deze ouders hulpbehoevend zijn en hoe de kinderen de zorglast voor hun ouders ervaren. In het bijzonder wordt aandacht besteed aan volwassenen met jonge kinderen, de groep die in toenemende mate het risico loopt te worden belast met een dubbele zorgtaak.

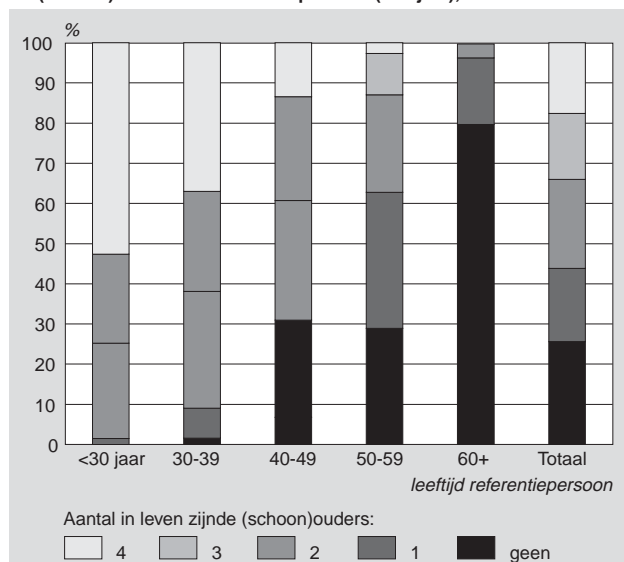
In de literatuur wordt uitgebreid aandacht besteed aan de zorgvraag van ouderen. Hierbij wordt onder meer gekeken naar het type zorg dat ze ontvangen (professionele zorg of mantelzorg) en de gezondheidsproblemen en functionele beperkingen die ze ervaren. Daarnaast is ook aandacht besteed aan het zorgaanbod, onder meer door onderzoekers van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP). Zij hebben gekeken naar de kenmerken van mantelzorgers (o.a. Schellingerhout, 2003; Timmermans et al., 2001). In de SCP-studie naar mantelzorg zijn echter alleen mantelzorgers onderzocht en niet personen die geen hulpbehoevende personen kennen, of zo iemand wel kennen maar geen hulp bieden (o.a. Schellingerhout, 2003). Om te onderzoeken of gezinnen risico lopen om met een dubbele zorgtaak belast te zijn, is deze laatste groep personen wel degelijk van belang. Omdat hierover weinig gegevens beschikbaar zijn, is in het onderzoek *Meningen en Opvattingen van de bevolking over Aspecten van het Bevolkingsvraagstuk (MOAB)* een aantal vragen over zorg voor (schoon)ouders gesteld. Het MOAB is een periodiek steekproefonderzoek dat sinds 1983 door het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI) wordt uitgevoerd. De vragen geven onder meer inzicht in de mate waarin ouderen volgens hun kinderen hulp behoeven en in de mate waarin de kinderen deze hulp bieden. Hierbij kan onderscheid worden gemaakt naar de huishoudenssituatie. Zo kunnen paren zonder kinderen en paren met kinderen worden onderscheiden. Gezien de kleine aantallen is het niet mogelijk goede analyses voor alleenstaande ouders met kinderen uit te voeren.

Leven de (schoon)ouders nog?

Om inzicht te krijgen in de mate waarin ouders met jonge kinderen kans lopen zorg te moeten bieden aan hun eigen, hulpbehoevende ouders, moet uiteraard eerst worden onderzocht van hoeveel volwassenen de ouders nog in leven zijn. Hoewel de bevolkingsstatistiek van het CBS veel informatie bieden, is het niet mogelijk een precieze opgave te doen van het aantal volwassenen van wie de ouders nog in leven zijn. Dit is alleen mogelijk als deze ouders op hetzelfde adres wonen als de kinderen (Alders, 2003). De resultaten van het MOAB geven een beter antwoord op de vraag of volwassenen nog levende ouders hebben, ook als deze ouders elders wonen. Vanuit het oogpunt van de zorgtaak van gezinnen is het van belang ook rekening te houden met de eventuele schoonouders. *Grafiek 1* laat voor huishoudens zien hoeveel van het viertal ouders en eventuele schoonouders nog in leven zijn. Van de totale groep huishoudens heeft een kwart geen ouders of schoonouders meer. Van bijna een vijfde zijn alle ouders en schoonouders nog in leven. Van ruim de helft van de huishoudens waarin de referentiepersoon jonger is dan 30 jaar, zijn zowel de ouders als de schoonouders nog in leven (voor de betekenis van 'referentiepersoon', zie de verklaring van termen achterin deze publicatie). Dit aantal

¹⁾ Ingrid Esveldt is werkzaam bij het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut.

1. Verdeling van huishoudens naar leeftijd en aantal in leven zijnde (schoon)ouders van referentiepersoon (>24 jaar), 2003

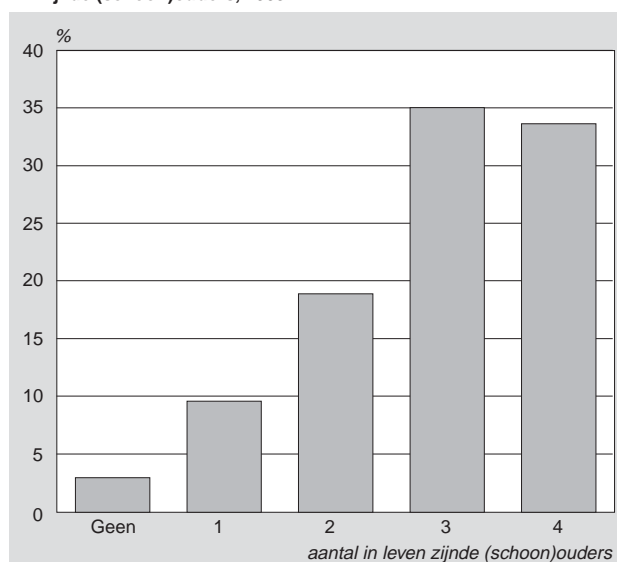

Bron: NIDI-MOAB 2003.

neemt sterk af naarmate de referentiepersoon ouder is. Als de referentiepersoon tussen de 40 en 50 jaar is, zijn in nog maar een op de zeven gevallen zowel de ouders en als de schoonouders nog in leven. Van een kwart is dan nog maar één ouder of schoonouder in leven.

Ook met betrekking tot paren met minderjarige (thuiswonende) kinderen kan worden onderzocht hoeveel ouders en schoonouders nog in leven zijn. Bij een derde van deze ouderparen zijn beide ouders en beide schoonouders nog

2. Verdeling paren met minderjarige kinderen naar aantal in leven zijnde (schoon)ouders, 2003

Bron: NIDI-MOAB 2003.

in leven (*grafiek 2*). Hun minderjarige kinderen hebben dus nog twee opa's en twee oma's. Bij eveneens een derde is één van de vier grootouders inmiddels overleden. In slechts 3 procent van de gevallen zijn er helemaal geen grootouders meer. Ter vergelijking: bij paren zonder minderjarige kinderen is dit aandeel ruim een derde. Van deze paren zullen beide partners gemiddeld ouder zijn dan ouders met minderjarige kinderen, en dus al vaker hun eigen ouders hebben verloren.

Staat 1
Huishoudens met referentiepersonen ouder dan 24 jaar naar huishoudenstype en hulpbehoevendheid van (schoon)ouders, 2003¹⁾

	Geen hulpbehoevende (schoon)ouders	Ten minste één (schoon)ouder die			Totaal
		beetje hulp nodig heeft	veel hulp nodig heeft	(bijna) volledig afhankelijk is	
	%				
Paar met minderjarige thuiswonende kinderen	59	27	10	5	100
Paar zonder minderjarige thuiswonende kinderen	52	24	11	14	100
Alleenstaande	78	14	5	4	100
Overig	65	24	5	5	100
Totaal	62	22	8	8	100

¹⁾ Categoriëring op basis van de meest hulpbehoevende (schoon)ouder. Exclusief personen van wie beide ouders en beide schoonouders zijn overleden.

Bron: NIDI-MOAB 2003.

Staat 2
Percentage (schoon)ouders dat hulp nodig heeft naar leeftijd en leefvorm, per (schoon)ouder, 2003

	Jonger dan 75 jaar		75 jaar of ouder		Totaal	
	woont samen	woont niet samen	woont samen	woont niet samen	woont samen	woont niet samen
	%					
Vader	5	30	44	67	12	43
Moeder	6	17	40	66	10	43
Schoonvader	8	8	43	81	13	42
Schoonmoeder	8	14	39	74	12	43

Bron: NIDI-MOAB 2003.

Staat 3**Mate van hulpbehoefendheid van (schoon)ouders die zelfstandig dan wel niet zelfstandig wonen, 2003**

		Geen hulp nodig	Heeft beetje hulp nodig	Heeft veel hulp nodig	(Bijna) volledig afhankelijk	Totaal
		%				
Vader	zelfstandig	87	10	2	1	100
	niet zelfstandig	25	28	16	31	100
Moeder	zelfstandig	84	14	3	1	100
	niet zelfstandig	17	28	18	38	100
Schoonvader	zelfstandig	87	10	3	1	100
	niet zelfstandig	12	24	20	44	100
Schoonmoeder	zelfstandig	84	12	4	1	100
	niet zelfstandig	16	29	24	31	100

Bron: NIDI-MOAB 2003.

Hulpbehoefendheid van de (schoon)ouders

Naast het in leven zijn van de (schoon)ouders is in MOAB gevraagd naar de hulpbehoefendheid van deze ouders. In dit onderzoek zijn ouders hulpbehoevend genoemd als zij hulp nodig hebben bij de lichamelijke verzorging en/of bij het huishouden. Bijna twee derde van de personen van 25 jaar of ouder heeft geen hulpbehoevende (schoon)ouders (*staat 1*). Personen die geen (schoon)ouders meer hebben, zijn hierbij buiten beschouwing gelaten. Een forse minderheid heeft dus (schoon)ouders die op enige wijze hulp behoeven. Bijna een kwart heeft ten minste één (schoon)ouder die een beetje hulp nodig heeft. Dit betekent dat geen van deze (schoon)ouders veel hulp nodig heeft of volledig afhankelijk is. Nog geen 10 procent heeft een of meer (schoon)ouders die volledig afhankelijk zijn van hulp van derden. Van paren met minderjarige thuiswonende kinderen heeft bijna 5 procent een volledig afhankelijke (schoon)ouder. Bijna 60 procent van deze paren heeft helemaal geen hulpbehoevende (schoon)ouders. Vier op de tien ouders met minderjarige kinderen hebben naast de zorg voor kinderen dus (schoon)ouders die enige vorm van hulp behoeven.

Ouders of schoonouders die niet (meer) samenwonen met hun partner hebben meer hulp nodig dan (schoon)ouders die nog met hun partner samenleven (*staat 2*). Het verband lijkt zowel voor de 75-plussers te gelden als voor de (schoon)ouders die jonger zijn. Van de alleenwonende ouders en schoonouders van 75 jaar of ouder heeft twee derde tot ruim driekwart hulp nodig. Van de samenwonende 75-plussers is dit aandeel vier op de tien. Ouders en schoonouders die jonger zijn dan 75 jaar, zijn minder vaak hulpbehoevend, maar het verschil voor samenwoners en niet-samenwoners is ook bij deze jongere generatie zichtbaar. Omdat het aantal (schoon)ouders dat niet samenwoont (vooral onder de 'jongeren' onder hen) klein is, vormen deze cijfers voor de beide leeftijdsgroepen slechts een indicatie.

Zoals te verwachten, is er een groot verschil in hulpbehoefendheid tussen zelfstandig wonende ouderen en zij die een meer beschermde woonvorm hebben. De ouders of schoonouders die nog zelfstandig wonen, zijn veel minder vaak hulpbehoevend dan degenen die niet zelfstandig wonen maar in een aanleunwoning of een verzorgings- of verpleeghuis, of die bij de kinderen inwonen. Van degenen die

nog zelfstandig wonen, heeft slechts 13 à 16 procent enige hulp nodig (*staat 3*). Voor het grootste deel gaat het dan om 'een beetje' hulp. Van de (schoon)ouders die niet zelfstandig wonen, heeft 12 à 25 procent geen hulp nodig, maar zijn drie tot vier op de tien gevallen geheel afhankelijk van hulp van anderen.

Zorg verlenen aan de (schoon)ouders

Dat (schoon)ouders hulpbehoevend zijn, wil nog niet zeggen dat de volwassen kinderen altijd zelf (een deel van) de zorg op zich nemen. De hulp kan immers ook door andere familieleden worden verleend of door professionele hulpverleners. Een kwart van de 25-plussers geeft daadwerkelijk hulp aan de (schoon)ouder(s), ongeacht of zij hebben aangegeven deze hulp nodig te hebben of niet. Bij de 55-plussers met nog in levend zijnde (schoon)ouders ligt dit percentage hoger: bijna de helft geeft hulp en ze besteden ook meer tijd hieraan. De 55-plussers geven gemiddeld ongeveer drie uur per week hulp aan de (schoon)ouders, ruim twee keer zo lang als de 25-plussers. Een van de mogelijke oorzaken van dit verschil is dat 55-plussers voor een belangrijk deel geen betaald werk meer hebben en ook vaker geen thuiswonende kinderen (meer) hebben. Wordt ook de reistijd naar en van de (schoon)ouders meegerekend, dan zijn de hulpverleners van 55 jaar en ouder meer dan 4,5 uur per week kwijt (Van Praag en De Klerk, 2003).

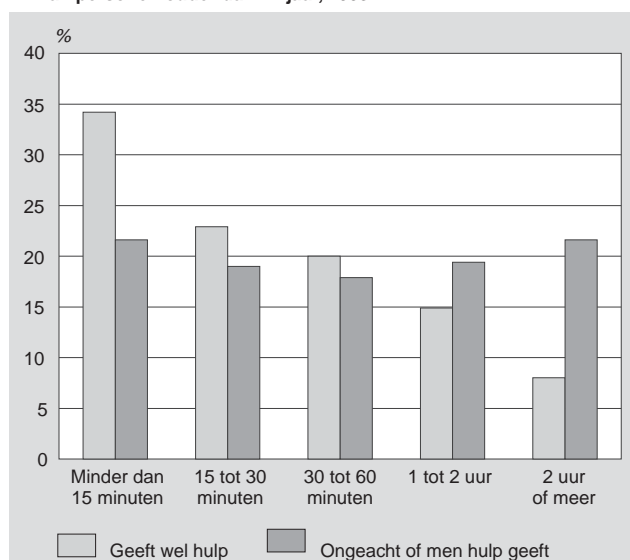
Volwassenen die nog thuiswonende kinderen hebben, geven iets minder vaak hulp dan degenen zonder thuiswonende kinderen. Ongeveer een vijfde van hen biedt op enige wijze hulp aan de eigen (schoon)ouders, ongeacht of hij/zij heeft aangegeven of ze deze hulp behoeven of niet. Bij paren zonder minderjarige kinderen gebeurt dit iets vaker: ongeveer een kwart van de referentiepersonen verleent hulp.

De conclusie is dat slechts een minderheid van de paren hulp biedt, terwijl het percentage dat aangeeft ten minste één hulpbehoevende (schoon)ouder te hebben hoger ligt (*staat 1*). Als de referentiepersonen zelf geen hulp geven aan de (schoon)ouders, is er echter meestal wel iemand anders die aan minstens één van hen hulp verleent. Dit kan zowel informele als professionele hulp zijn.

Een overweging die van invloed kan zijn op het al dan niet hulp bieden aan de (schoon)ouders, is de reistijd die er

mee gemoeid is. Uit eerder onderzoek is gebleken dat inwoning van de ouders bij hun eigen kinderen weinig voorkomt (Alders, 2003). De kinderen zullen dus op pad moeten om zorg te kunnen verlenen aan hun ouders. De reistijd van huis tot de (schoon)ouders blijkt inderdaad samen te hangen met het wel of niet geven van hulp aan de ouders. De gemiddelde reistijd van personen die hulp geven aan de (schoon)ouders is korter dan de reistijd van alle personen, ongeacht of zij wel of geen hulp bieden. Voor iets meer dan een derde van de hulpgevendende huishoudens is de enkele reistijd naar de (schoon)ouders minder dan 15 minuten (grafiek 3). Als zowel een of beide ouders als een of beide schoonouders nog in leven zijn, zijn de enkele reistijden opgeteld. Minder dan 10 procent kent een reistijd van meer dan twee uur. Vergelijkbare percentages gelden voor paren met minderjarige kinderen. Wordt gekeken naar de reistijd ongeacht of men hulp geeft, dan blijkt de reistijd gemiddeld groter te zijn. Ruim 20 procent van de huishoudens is meer dan twee uur onderweg om de ouders en eventuele schoonouders te bezoeken. Een vergelijkbaar aandeel woont op minder dan 15 minuten afstand. Personen die hulp bieden wonen dus naar verhouding dicht bij hun ouders dan de groep die behalve de hulpverlenende huishoudens ook de huishoudens omvat die geen hulp geven. Een van de verklaringen kan zijn dat personen hulp bieden omdat ze dicht bij hun (schoon)ouders wonen, en dat personen die ver van hun (schoon)ouders wonen vanwege de reistijd afzien van het geven van hulp. Anderzijds kan het mogelijk zijn dat huishoudens dicht bij de hulpbehoevende (schoon)ouders zijn gaan wonen, vice versa, om het verlenen van hulp te vergemakkelijken.

3. Som van de enkele reistijd naar ouders en eventuele schoonouders van personen ouder dan 24 jaar, 2003

Bron: NIDI-MOAB 2003.

Zwaarte van de zorgtaak

De meerderheid van de personen die hulp bieden vinden deze zorgtaak niet (te) zwaar. Dit geldt voor driekwart van de paren met minderjarige thuiswonende kinderen en voor twee derde van de paren zonder minderjarige kinderen.

Een op de zes paren met minderjarige kinderen vindt het geven van hulp een beetje zwaar, tegen bijna een kwart van de paren zonder minderjarige kinderen. Ongeveer een op de tien van deze laatste paren vindt de taak (erg) zwaar of te zwaar. Voor de paren met minderjarige kinderen geldt dit voor minder dan 4 procent. Alleenstaanden valt het geven van hulp over het algemeen niet zwaar (84 procent). Hoe zwaar de zorgtaak wordt ervaren, hangt per type huishouden natuurlijk mede af van de hoeveelheid hulp die wordt geboden. Hoewel de resultaten van het onderzoek vanwege de beperkte aantallen kwantitatieve uitspraken niet toelaten, kan hiervan wel een – niet zo verrassende – indicatie worden gegeven. Paren met minderjarige kinderen besteden gemiddeld minder tijd aan hulp aan hun (schoon)ouders dan paren zonder thuiswonende kinderen, en alleenstaanden besteden hieraan de meeste tijd. Voor de referentiepersonen van paren met minderjarige kinderen komt dit neer op gemiddeld iets minder dan een uur per week hulp. Deze hoeveelheid tijd is vergelijkbaar met de hoeveelheid tijd die volgens het Tijdsbestedingonderzoek van het SCP aan (niet-)familieleden wordt gegeven (o.a. Portegijs et al., 2002). Het hier genoemde cijfer met betrekking tot paren met minderjarige kinderen is een gemiddelde van paren (met minderjarige kinderen) die hulp bieden en paren die geen hulp bieden. Paren die hulp bieden, besteden hieraan gemiddeld bijna 5 uur per week. Voor paren zonder thuiswonende kinderen is dit iets meer dan 5 uur, en alleenstaanden die hulp geven zeggen hier gemiddeld bijna 6 uur per week aan te besteden. Paren die per week meer tijd besteden aan de hulp aan hun ouders, ervaren die taak, gemiddeld genomen, als iets zwaarder. Ongeveer een tiende van de paren met minderjarige kinderen die ten minste 3 uur per week hulp bieden aan de (schoon)ouders vindt deze zorgtaak (erg of te) zwaar. Als minder dan 3 uur per week hulp wordt geboden, is dit aandeel nog maar een kleine 2 procent. Voor paren zonder minderjarige kinderen zijn de percentages respectievelijk 15 en 8, en voor alleenstaanden 6 en 0. Dit duidt erop dat de ervaren zwaarte van de zorgtaak mede afhankelijk is van de hoeveelheid tijd die wordt besteed aan de ondersteuning van de (schoon)ouders. Slechts een klein deel van de paren geeft dus aan de zorgtaak voor de (schoon)ouders (erg of te) zwaar te vinden. Dit geldt eveneens voor paren die naast de zorg voor de (schoon)ouders de zorg voor hun eigen minderjarige kinderen hebben.

Literatuur

Alders, M., 2003, Demografie van gezinnen. Bevolkingstrends 51(4), blz. 31–34. CBS, Voorburg/Heerlen.

Alders, M., J. Latten, M. Pool en I. Esveldt, 2003, Het spitsuurgezin. In: Nimwegen. N. van, en I. Esveldt (red.), Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2003. Werkverband Periodieke Rapportage Bevolkingsvraagstukken, blz. 127–132. NIDI-rapport no. 65. NIDI, Den Haag.

Doorne-Huiskes, J. van, P.A. Dykstra, E. Nievers, J. Opelaar en J.J. Schippers, 2002, Mantelzorg: tussen vraag en aanbod. NIDI-rapport no. 63. NIDI, Den Haag.

Portegijs, W., A. Boelens en S. Keuzenkamp (red.), 2002, Emancipatiemonitor 2002. SCP/CBS, Den Haag/Voorburg.

Praag, C. van, en M. de Klerk, 2003, Ouderen en zorg. In: Nimwegen, N. van, en I. Esveldt (red.), Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2003. Werkverband Periodieke Rapportage Bevolkingsvraagstukken, blz. 167–168. NIDI-rapport no. 65. NIDI, Den Haag.

RMO en RVZ (Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling en Raad voor de Volksgezondheid en Zorg), 1999, Zorgarbeid in de toekomst. Advies over de gevolgen van demo-

grafische ontwikkeling van vraag en aanbod van zorg(arbeid). SDU, Den Haag.

Schellingerhout, R., 2003, De mantelzorger. In: Timmermans, J.M. (red.), Mantelzorg. Over de hulp van en aan mantelzorgers, blz. 33–57. SCP-publicatie 2003/1. SCP, Den Haag.

Timmermans J., A.H. de Boer en C. van Kampen, 2001, Vrij om te helpen. Erkenning betaald langdurig zorgverlof. SCP-publicatie 2001/6. SCP, Den Haag.